

Dr Kuyper in de caricatuur.

Ook de caricatuur is een vorm van historische beschrijving, en wel speciaal contemporair, juist zooals polemische schrifturen en gelegenheids-gedichten daarvoor hun waarde hebben. Dat een op den voorgrond tredende en markante figuur als Dr Abraham Kuyper daarvoor een buitengewoon vruchtbare object is geweest, ligt voor de hand en kan ieder meelevend tijdgenoot zich nog herinneren.

Een en ander — gelijk vorig jaar betreffende de Doleantie in de caricatuur — omtrent bovengemeld onderwerp bij de herdenking van Kuypers 100sten geboortedag te releveeren, zal dan ook niet ongepast geacht worden. De uitnodiging daartoe was opnieuw mij aangenaam, maar inwilliging en uitvoering vielen vooral ditmaal niet mee. Was destijds de keuze uit de teekeningen betrekkelijk beperkt, thans, voor een leven als van Dr Kuyper — meer dan vijftig jaren publiek persoon! — viel er ontzaglijk veel na te zoeken.

Niet, dat er buiten de periode der „Reformatie van '86" moeilijk tien Kuyper-caricaturen te vinden waren, ... precies andersom. Zelfs ook buiten den overbekenden „politieken" Van Holkema & Warendorf-bundel (met platen hoofdzakelijk van Braakensiek en Hahn) zijn er zeer vele tientallen, ja, alles bij elkaar loopt het getal wel in de honderden, en 'tis zeker niet meer mogelijk alle caricaturen, tot de laatste toe, nog te achterhalen! Immers was Kuyper in de spotprent-verslaggeverij een minstens even belangrijke figuur als Marianne, Michel, John Bull, Broeder Jonathan en Uncle Sam. Wat hij deed en sprak en schreef, is in geen hoek geschied en moest meer dan gewone aandacht trekken. Bedienaar des Woords, Kerkreformer, Geleerde, Stichter eener Universiteit, Partij-leider, Volksvertegenwoordiger, Minister-President, Redenaar en Schrijver, — zulk een man moest wel onmiddellijk veel meer dan eenig ander risico en perikel in de caricatuur-pers oploopen. Zelfs tot in zijn alledaagsche doen en laten, zijn reizen en trekken toe, is hij door bijna heel de scribenten- en teekenaarsbent gevolgd, wat niet zelden verviel in een „hinderlijk volgen" en vervolgen. Maar Kuyper, als Coen („ende despereert niet!"), ging ongestoord en onvervaard zijn weg zonder ooit hen te nopen tot toch belamelijke soberheid als het ook zijn persoon betrof. Van zijn leermeester Prof. Matthijs de Vries had hij de les meegekregen: „Geef nooit anti-kritiek. Hebt ge iets gezegd, dat op de proef bezwijkt, dat het bezwijkt. Was het waar, dan zal het werken, beter nog door eigen kracht, dan door uw repetitie!" (Confidentie, 1873). Groote dagbladen als Alg. Handelsblad en Telegraaf hadden voor hun caricatuur-bedrijf allen wind in de zeilen. Ook die van minderen omvang als de Amsterdamsche Courant en Het Volk (Zondagsblad) legden er grooten ijver voor aan den dag. Terwijl week- of halve-maandbladen en periodieken als de Amsterdammer (de „Groene"), de Kroniek, de Ned. Spectator, de Lantaarn, de Notenkraker, de Roskam, de Ware Jacob, Uilenspiegel, Abraham Prikkie e.a. aan de spotprent-reportage hun hart vaak meer dan rijkelijk ophaalden, ja, soms hun lusten er zoo aan botvierden, dat het de spuigaten uitliep.

Al zijn de politieke caricaturen verre in de meerderheid, in mijn keuze voor een blad als waarin deze bijdrage opgenomen wordt, wilde ik er evenzeer ook van die op andere terreinen in herinnering brengen. Reproduceeren uit den reeds genoemden bundel — een nog andere niet lang geleden gepubliceerde verzameling ken ik helaas niet, — zou al te gemakkelijk en ook geen aardigheid geweest zijn. Dus schoot er, behalve de weergave van enkele platen uit eigen bezit, niet anders over dan elders archief en bibliotheek na te gaan. Een karweitje! Het begin liep vlot, maar... 'leind was er van weg! Vele „platen" zijn geen caricaturen in den strikten zin van het woord, doch alleen eenigszins welgeslaagde of verongelukte teekenkrabbels, waarbij men een goedgemeende of een schampere opmerking ventileeren wilde. Andere beoogden onverholen spot met het heilige. Weer andere zijn, moreel genomen, erger dan op 't kantje af. Toch heb ik niet enkel „moole" en „gave" kunnen en willen kiezen. Ook enkele primitieve „expressies" heb ik nog eens naar voren willen brengen. En het slaat als een paal boven water, dat van vijftig snuffelaars ieder weer een andere keuze zou gedaan hebben. Men neme maar voor lief, wat ik hier geef. En wie per se op een andere collectie gesteld is, hebbe zelf er enkele dagen en een paar groezelige handen voor over!

Hoe Dr Kuyper zelf over de caricatuur dacht? Hoe gemeen Tijn hem ook behandelde, toch noemde Kuyper hem nog „Vriend Uilenspiegel". In een oude plaat van de „Groene" teekende Braakensiek den componist-dirigent Van Millingen voor een groot koor van bekende figuren, „als-maar" zingend: „O menschen, dat Weekblad, dat Weekblad heeft me weer zoo beetgehad!" Onder de koristen is Kuyper con amore actief. Toen Braakensiek feestvierde, schreef Kuyper hem dan ook zijn „dankbaar oordeel". En toen de „Groene"

voor den 2000sten keer van de pers kwam, gaf de weekplaat een voorstelling: „Aan boord van De Amsterdammer"; Kuyper zit, met pet en pijp, heel en al op zijn gemak tegen de stuurkast om verder mee te varen. Och, Kuyper zag zooveel „costelijk mal" in ons menschelek leven en bijna in ieder persoon, dat ook naar zijn overtuiging we den gullen lach van zooveel menscheleke dwaasheid niet missen kunnen. Laat Kuyper zelf het maar zeggen, gelijk in zijn Brief aan de Uitgevers (1909) van den reeds genoemden bundel:

„Het misbruik, soms het cynische misbruik van de caricatuur gemaakt, mag ons nooit het oog doen sluiten voor haar ernstige roeping, en steeds heb ik het betreurd, dat in ons land alle caricaturisten aan één kant stonden, en dat ook onder onze Calvinisten nog altoos niet de man is opgestaan, die met toornende ironie het „costelijk mal" der moderne maatschappij wist te „geeselen". Die eenzijdigheid — hoekschop het anders — heeft de caricatuur ten onzent onder de mannen van Rechts in discredit gebracht. Veel misbruik kan dan ook niet ernstig genoeg gegist worden. Maar hoever dit misbruik ook ging, loch mag het er nooit toe leiden, om de caricatuur als zoodanig te veroordeelen. Immers de echte, hoogstaande caricatuur handhaaft juist daarin haar eere, dat ze nimmer de persoon schendt, maar alleen de fout in zijn openlijk optreden brandmerkt, en dit zóó doet, dat de geraakte er zelf in geniet, er om lacht en zich gewonnen geeft. Zoo heb ook ik meer dan eens in de caricatuur genoten, en er uit geleerd...

„De caricatuur klappt uit den krijgsraad van uw tegenstanders. Dit gaf mij niet zelden het genot te ontwaren, hoe volkomen mijn belagers zich in mijn doel of in mijn middelen vergisten. Daarna kon ik dan weer mijn verweer inrichten. Ik begreep er mijn tegenstanders door, ook waar zij bleken mij niet te begrijpen. En tactisch was mij dit niet zelden goud waard...

„Gegriefd heb ik mij door deze spotprenten dan ook nooit gevoeld."

Tot zoover Dr Kuyper. Dus niet slechts een vruchtbaar, ook een dankbaar caricatuur-object is hij geweest. Neen, er kan waarlijk niet gezegd worden, dat hij door de spotprent-teekenaars van de kook raakte. Hoe kweitsend, hoe laag-bij-den-grond, hoe vunzig enkelen zich soms ook gedroegen! Zeker, ook Kuyper kon de gebreken van zijn deugden niet immer bedekken en dan vertoende hij den schaduwkant van de schittering zijner groote gaven. Bij geval sleepten dan tegenstanders onverwilt een reuze-vergrootglas aan, waarna pen en stift, beide in dienst van de caricatuur, met grage gretigheid zich te weer stelden. Er zijn kladderaars geweest, die voortdurend hem de laagste karaktereigenschappen „aansmeerden" (bezoek aan Brussel, gezondheidskuur). En andere spotvogels schreven aan 's mans handelingen zulke infame motieven toe, dat ze willens en wetens een geweldig boosaardigen exponent op de caricatuur zetten. Ook in dit opzicht heeft Kuyper smaadheid moeten dragen om Christus' wil (paneelzagerij, lintjeskwesie).

Ds C. S. Adama van Schellema, die in een Openbare Brief aan Dr Kuyper (1868) al meende, dat deze bezig was zich door zijn groote gaven „bij mogelijken voorspoed tot een kerke-lijken Bismarck te maken", deed zoo onwetend ook al aan caricatuur, maar wilde den verdachte in zijn strijd toch niet onthouden den troost dat, „waar de orde des gewelds zich tegen de openbaringen van het geloofsleven keert, de schande eer wordt."

Als resultaat van goede caricatuur sprak Kuyper van den lach. Nu, Uilenspiegel zei het op zulk lachen te willen aansturen. Een plaat als die van 30 April 1887 heeft het niet moeilijk bij niet al te scrupuleuse kijkers een lach op te wekken.

De redactie van het „humoristisch-satyriek weekblad" uit de Maasstad schreef in zijn aller-eerste nummer (het blad begon zijn loop in 1870), in een zogenaamd inleidend hoofdartikel o.m.: „Uilenspiegel wil verzoening bevorderen door

de wederzijdsche kampvechters te laten lachen, zij het ook den een om de dwaasheden van den ander. Lachers brengt men veel gemakkelijker tot elkander dan menschen met zure gezichten". Al is in den loop der jaren de twijfel aan dien goeden wil volkomen gerechtvaardigd geworden, in de geciteerde woorden schuilt wel eenige levenswijsheid. Echter, Uilenspiegel wist minstens even goed als ieder ander, dat er nog al wat variatie in het lachen is. 't Maakt nog al verschil, of bedoeld wordt den getroffen dan wel de omstanders te laten lachen. Een glimlach of een grijns, een „gezonde" lach of een „gemeene" lach, een gulle of wel een oubollige lach, — ze schelen nog al wat. De paedagogiek van Uilenspiegel heeft bijna altijd sterk eenzijdig gewerkt. Zijn snaaksche streken richtten zich altijd naar éenen kant, bedoelden heelemaal geen „verzoening" en waren vaak „gemeen".

Al in datzelfde eerste nummer krijgt Kuyper een beurt. Er zit — aldus de teekening, die zeldzaam slecht is wat de contereitsels betreft, — met hem een klein gezelschap aan een vergader-tafel en het gesprek is meer dan levendig. 't Gaat over het „gewijzigd Schoolwet-program van de Christelijk-Nationale richting". De lezer begrijpt het: hier discussieeren aan den vooravond van de Alg. Vergadering der Vereen. voor Chr. Nationaal Schoolonderwijs (1869) o.m. Kuyper, Beets en Groen over Art. 23 der Schoolwet (L.O.). Kuyper noemde de toen overheerschende staatsidee principieel vals en „satanisch". Beets vond zulk zeggen „demonisch" en Groen achtte het gebruik van het woord „Christelijk" door het ongelooft „satanisch misbruik". De teekenaar laat de heeren met vuisten op tafel slaan en Tijn Uilenspiegel lachend zijn hoofd door de deuropening steken: „Drommels, ik dacht in de Vereeniging voor Chr. Nat. Onderwijs te zijn, maar ik zie, dat 'kin het Concilie verzeld ben!" Die lach kan, niet alleen van Uilenspiegels standpunt, er mee door. Ook later, alhoewel bijschriften en elders gemaakte opmerkingen spoedig in goedmoedigheid veel verliezen, is dat nog meermalen het geval. Zoo zelfs nog bij de teekening, hierboven verkleind weergegeven.

De plaat, zooals men die hier ziet, draagt een tweeledig opschrift: „Liefst moeten we geheel naakt uittrekken", of „De druiven zijn zuur!" Het eerste lid is een Heraut-citaat, den Doleerenden, wien bij de civiele processen geld en goed ontzegt werd, adviseerend hiervoor niet langer moeite te doen, omdat tegenover het verlies de winst van geestelijke bevrijding toch zoo heel veel grooter is. Met het kerkje op den verren achtergrond, staat daar een armelijk troepje ontkleed aan den kant van een kikkersloot. Een vaandel beweert zoo iets, als dat de allerarmsten het dichtst bij de goden staan. En Uilenspiegel legt Kuyper — die n.b. in zijn schamelheid nog met de distinctieven van steek en witte das getooid is! — een bemoediging voor zijn volgelingen in den mond (aan Cats' Werken denklijk „vrij" ontleend), als „Abraham spreekt tot de Abrahamieten" in dezer voege:

„De Vorsch is naeckt gelijk een pier,
En 'tis nochtans een vrolick dier,
Al heeftse schoon geen wol of haer,
Sy maeckt toch geen doleer-misbaer;
Want op het lant is 't datse springht,
En in het water datse singht...
Ja, 't groot beslag is maer een pack,
Een kleyn steel is groot gemak!"

Naast zijn persiflage-in-beeld geeft Tijn elders Dr Kuyper c.s. den raad de kleeren toch maar weer aan te trekken:

„Waarom ik u dien raad geef, zult gij gissen:
Gij en uw volk val licht een zware kou!
Tijn zou niet graag, vermaaklijk heer, u missen,
Want zonder u werd 't leven duf en flauw!"

Intusschen wil het tweede lid van het opschrift den lezer suggereeren, dat Kuyper dat „groot beslag" vóór alles toch wel gewenscht had. De caricaturist verstaat niet den eisch Gods om wel-tige goederen der Kerk tegen vervreemding te beschermen, en kon zoo ook het optreden der Amsterdamsche kerkmeesters en de „paneelzagerij" (zie mijn artikel van 7 Febr. '36) niet begrijpen. Het „duittendief" flitste toen door de lucht. Neen, dat „zure druiven"-gezeg berust op een puur verzinsel. Al in zijn eerste vlugschrift (Wat moeten wij doen? 1867) had Kuyper het geestelijk goed boven het stoffelijke gesteld. Op de vraag: „en als dan bij boedelscheiding eens de kerke-lijke goederen ons niet ten deel vallen"...? was zijn bescheid: „Wie weet of het geen zegen was; want niet aan de doode hand, maar aan den Geest die leven schept, hangt het heil der kerk". Doch Uilenspiegel wil den „lach" voor zichzelf reserveeren, als hij een groot half jaar na zijn prent gaat concludeeren in een Kwik-ek-Kwak-gesprek: „De doleerende Kerk zal wel in de eerste plaats in haren zak doleeren", en „eet kaal boeltje worden", want: „de Gereformeerden zullen er den kik aan krijgen, om altijd met het geld klaar te staan voor Kuypers liefhebberijen".

Zoud
niet ee
laats

Dat
„armoe
aan da
Kerken
te bren
boven
toevluc
Tusse
schap,
herken
de deun
zijn ho
een ges
den dag

Kuy
bare br
vurig m

Afg
voorwa
te laten

Kuy
broeder
pen, m

Dat c
om gel
bleek r

Kerken
broken
gepleit

Afgesch
Conven
stond,

een Ge
kreeg.

Inden
de „In
waarde
opgeva
opleidin
natie e
woord

ander.
letsel.

heeft z

Zeken
Vrije U
ste bet

spieg
Kuyper
laat zeg

de fles
koppem
om m

doen is

Trou
Univerz

pagand
hoorde

„Op
spieg

„kijks
schree
„Hier
formee
Komaa